

XIV. FEJEZET.

A RENDI REACTIO A JAGELLÓK IDEJÉBEN. A FŐNEMESÉK ÉS NEMESÉK KÜZDELME. ULÁSZLÓ.

Mátyás kormányzata, sajnos, nem fordulópontja sorunknak. A magyar névre dicsőséget áraszt, de az államot nem menti meg. A középkorbeli Magyarország legfényesebb napjait éli, de nem alakul át új szervezetté, nem váltja föl oly új korszak, a mely Mátyás szellemében tovább haladna.

Mátyás rendkívüli eredményeket ér el; de nem képes, a mi különben mindig a legnehezebb föladat, oly közállapotokat teremteni, a melyek nagy tulajdonságait legalább némileg pótolnák és lehetővé tennék, hogy az állam köznapibb ember vezetése mellett is daczolhasson a fenyegető veszélyekkel.

Nem bír véget vetni a középkori állapotoknak. Magyarország sorsa utána is attól függ, hogy milyen a fejedelme. Nagyszabású király rendkívüli erőfeszítésre ösztönözheti a nemzetet, gyöngé kormányzat ellenben egyértelmű a zürzavarral.

A mit Mátyás elért, nem tette könnyűvé utódainak, hogy megóvják. Csak hozzá hasonló nagy egyéniség felelhetett volna meg utána is a helyzet várakozásának.

Mátyás nem bírta elhárítani a külső veszélyt. Ez irányban annyit sem tett, a mennyit tehetett volna.

Talán voltak egyes fénylőbb tulajdonságai, mint atyjának. Akaratának ereje, határozottsága talán különb volt, mint Hunyadi Jánosé; talán ügyesebb diplomata volt és tágabb volt a látköre. Alaposabb nevelésben részesült. De nem volt olyan nagy ember, mint a kormányzó. Kiváló tehetsége nem állott szolgálatában egyetlen egy nagy célnak, mint az atyjáé.

A mód, a melylyel az ország erejét összegyűjtötte, arra az öntudatos következetességre mutat, a mely a legnagyobb emberek sajátsága. Soha nem feledkezett meg főcéljáról, s ennek alárendelte a maga személyes érzelmeit. Tökéletesen egybeolvadt főnséges föladatával. De hatalma használatánál már nem tanusít hasonló nagyságot. Mint annyi másban, a duzzadó erő benne is ösztönszerűen azt a vágyat ébreszti, hogy tekintet nélkül a köznek maradandó javára, dicsőséget arasson és tündököljék. Egyénisége érvényesítése olyan célja, a mely háttérbe szorítja a közérdeket.

Az a vágy, hogy nagy tehetségeit dicső tettekben örökítse meg, még akkor is, ha ezekre az országnak szüksége nincs, s ha a közjó más irányú munkásságot várna, sok kitünő embernek lelkét ragadta el, soknak ethikai becsét kisebbítette, s csökkentette a hasznót, a melyet az emberiségre hozott. Hunyadi Jánoson ez az indulat nem vett erőt. Sohasem fogott oly vállalatba, a mely főcélja szempontjából szükségtelennek tetszett. Minden törekvése a török veszély elhárítására irányult. Sem a kínálkozó alkalom, sem a dicsőség, sem a boszú vágya nem térítette el útjától. Minden személyes tekintetnek, még az önmagában szépnek és megbocsáthatónak is mellőzésével, összes cselekedeteit egységgyedül magasztos hivatása irányította.

Ha Mátyás hasonlóképpen jár el, talán kikerüljük a mohácsi vészt. Ha egész erejével a török ellen fordul, talán másképpen dől el a két szomszéd tusája. De, sajnos, nem így

tesz. Sőt e részben mögötte marad korának. Homályosabban lát a közvéleménynél.

Mindenki érzi, hogy Mátyás elszalasztja a jó alkalmat. Tanácsosai nyíltan mondják, hogy személyes hiúsága végett, alsóbbrendű érdekek védelmében, elfecsérli idejét és pénzét, a mikor az ország jövője forog veszélyben.

A cseh és osztrák hadjáratok annyira népszerűtlenek, hogy adót legtöbbször csak a török ellen ajánlanak meg.

Az egész kereszténység tudja, hogy a kelet árja ellenében Magyarország a bástyája. Közszájon forog, hogy a kereszténység és a művelődés megmentése érdekében hivatásunk a török terjeszkedését megakadályozni.

Mind e mellett Mátyás nem fordít elég gondot a kelet ügyeire. Elmulasztja az utolsó alkalmat, a mikor Magyarország a nagy küzdelmet esetleg sikerrel dönthette el. Mikor erősek vagyunk, akkor is csak a védelemre szorítkozunk. A török megválaszthatja a percet, a melyet a legalkalmasabbnak tart a rohamra.

Ennek az a következménye, hogy Mátyás fényes kormányzata után sem csökken a török veszély.

A muzulmán hatalom örökös elnyeléssel fenyegeti nemzetünket. Pillanatnyi gyöngeségünk végzetes lehet sorsunkra. Mátyás után is Mátyásokra volna szükségünk.

Az ország belső állapota sem változott meg annyira, hogy lényegesen könnyebbé tette volna a kormányzást.

Mátyás egyéni felsőbbsege nélkül rendszere a levegőben lóg, s a régi szabadság ismét szabadossággá fajulhat el. A mint láttuk, Mátyás beéri vele, ha hűségre szorítja a főnemeseket. De mi lesz, ha helyére gyöngé fejedelem kerül, a ki erre sem képes? A köznemesség, a mint láttuk, szívósan ragaszkodik jogaihoz és alkotmányos befolyásához. Mátyás vele is megalkuszik és megelégszik, ha rábíthatja, hogy az országnak hozzon áldozatokat. De mi lesz, ha utódjától nem

telik a tömeget is magával ragadó ez az erő? Az urak elhatalmasodása és dőlyfe, párosulva a köznemesség szűkkeblőségével, nem gyöngíti-e annyira a nemzetet, hogy képtelen lesz a külső veszélyek leküzdésére?

Az állandó sereg kérdése sincs úgy rendezve, hogy gyöngye utód támasztékra találhatna benne.

Mátyásnak a rendek elég pénzt ajánlanak meg, hogy a fekete sereget rendesen fizesse. De mi lesz e sereggel, ha az utódtól megtagadják a pénzt? A koronának nincs elég állandó és biztos jövedelme, hogy külön adó nélkül olyan hadierőt tartson fenn, a milyenre szükség van.

A rosszul fizetett és a félelemtől nem zabolázott zsoldosok nem válnak-e a bomlás új elemeivé, a helyett, hogy a törvény és a rend biztosítékait szaporítanák?

Mátyás a hadi szervezet régi elemeit mind föntartotta. Az ő idejében a királyi sereg, a nagyok banderiumai és a közkötelességen alapuló általános fölkelés egymást kiegészítik.

Nagyszabású egyenisége a különböző erők közt oly egyensúlyt birt föntartani, hogy ő maradhatott a leghatalmasabb tényező. Kifejlesztette saját seregét, a fegyverben álló nép hűségére meg föltétlenül számíthatott. A két tűz közé került nagyok tehát nem birják magukat egyéniségének imponáló hatása alól kivonni.

De mi lesz, ha a királyi had meggyengül, s a király személyének varázsa nem tartja féken a nemességet? Mi várható akkor, ha középszerű egyén fegyvertelenül áll majd oly erőkkel szemben, a melyek természetes célja oligarchikus vagy demokratikus uralom megalapítására irányul? Mátyás, mivel ezek nélkül az erők nélkül nem lehetett el, minden felsőbbbsége mellett is, csak korlátolt hatalmat bir gyakorolni. Nem válik-e majd a kevésbbé tehetséges fejedelem teljesen tehetetlenné? Nem támad-e nálunk is a Rózsák

harczához hasonló viszály? A görgeteg, a melyet ő föltartóztatott, de szét nem robbantott, nem fog-e ujult erővel végzetes útján tovább haladni? Ember legyen a gáton, a ki mind-ezekkel a nehézségekkel megbirkózik.

Mátyás nagyfényű uralkodása nem járt a nemzetre nézve azzal a nagy és állandó haszonnal, a melyet tőle várni lehetett.

Belügyi politikájában külügyi tervei tartóztatták vissza gyökeres reformoktól.

Ha ekként megóvott hatalmát és idejét a kívülről fenyegető veszély elhárítására fordítja, czéltudatos politikájából a képzelhető legnagyobb haszon háramlott volna országára. Mivel azonban a jövő érdekeinek a rovására a cseh és osztrák hadjáratokra fecsérelte erejét, rossz helyzet vár utódjára. A külső veszély nem szűnt meg, bent pedig egyesek túlságosan nagy hatalom fölött rendelkeznek, oly hatalom fölött, a melyet nálánál kisebb ember nehezen bír ellensúlyozni és engedelmességre szorítani.

A sors nem gondoskodott róla, hogy a helyzetnek megfelelő emberünk legyen. Megint mostohán bánt velünk. Mátyás törvényes örökös hátrahagyása nélkül hal meg. A nemzetnek kell magán segítenie. Mint többször tette, azt, a mit a végzet megtagadott tőle, bölcseséggel kell pótolnia.

A mai napig érezzük, hogy ezt elmulasztotta.

Szerencsétlen lépésre határozta el magát. A veszély érzete, a mely az előbbi időkben gyakran mérséklő hatással volt a magyar társadalomra, talán éppen Mátyás sikereinél fogva meggyöngült. Fajunk, sajnos, könnyen elkapatja magát. Az a nemzedék, a mely a törökkel többnyire győzedelmesen mérkőzött, a mely a nyugaton is hódító hadjáratokat folytatott, elbizakodott és azt hitte, hogy nem szorul erős vezetésre. Azok közül a népek közül valók vagyunk, a melyek jobban állják a balszerencsét a sors kegyénél.

Mikor erős királyra szorult a nemzet, vétkes önzésből ügyefogyott, képtelen embert keresnek. A lehető megoldások közül a legrosszabbra szánják el magukat. Vagy Corvin Jánost, vagy Habsburgi Miksa császárt kellett volna a trónra emelni. Mindegyik különb ember volt a szerencsétlen Jagellónál. Hozzá az elsőt a Hunyadinév dicsfénye övezte. Miksa pedig a szomszéd nagy birodalom támogatását szerezte volna meg az országnak.

Erélyes király, még ha az alkotmány formáit tiszteletben is tartotta, a középkor minden országában fölkelte maga ellen a rendi társadalom ellenzését. A szabadság a nemzet különböző elemeinek kölcsönös féltékenységén alapult. A hatások és az ellenhatások indítják meg a fejlődést. Nagy Lajos és I. Eduárd után a rendek mindjárt megragadják az alkalmat, hogy felsőbbségüket megállapítsák, s hogy a király javára billent mérleget a maguk érdeke szerint alakítsák. Most is úgy tesznek.

Mátyás előtt sokáig nem éreztek urat maguk fölött. Utána visszakívánják a zavartalan szabadság napjait.

Reactio keletkezik, a mely új alakot ölt. Oly tünetek jelentkeznek, a melyek a nemzet életében már régóta nem mutatkoztak.

Ulászló trónra léptével mindjárt észlelhető az új irány.

A főurak zöme összetart. Most tapasztalni először, hogy a főnemesek mint ilyenek jogaik és hatalmuk érdekében egyesülnek.

Ha más politikai kérdésekben nem is értenek egyet, új és szomorú jelenség, hogy, úgy tetszik, mindnyájan, még egymásnak legnagyobb ellenfelei is, találkoznak abban a közös törekvésben, hogy, az eddigi iránytól eltérően, lehetőleg nagy közjogi hatalmat biztosítsanak maguknak mint főnemeseknek.

Rége az önző főnemesek azon iparkodtak, hogy ura-

dalmaikkal együtt a központi kormányzattól független állást foglaljanak el, s egyes vidékeket hatalmuk alá hajtsanak. A Németujvári grófokat, a Csákokat, a Brebirieket ez a törekvésök tette veszélyesekké.

Az országos politika terén azonban nem volt közös irányuk. Különböző pártokhoz tartoztak. A főnemes a nemesi szabadságtól eltérő külön jogot nem akart szerezni; a nagy hatalom és befolyás, a melyet élvezett, úgy is biztosította róla, hogy e jog első sorban az ő sulyát fokozza.

Most észleljük először, hogy a főnemes főcélja, az alkotmányt úgy módosítani, hogy külön jogai legyenek.

A köznemesre kevesebb a befolyása, úgy hogy külön jog nélkül nehezebb azt vezetni; az alkotmányos élet fejlettebb, mint régebben, úgy, hogy nehezebb hatása alól egyes existenciákat kivonni; ezért törekszik az oligarchia arra, hogy az országos ügyek kormányzatában magának törvény útján külön hatáskört biztosítson.

A közelmúlt tapasztalata is bebizonyította, hogy a király és a köznemesség szövetsége veszély forrása lehet reá nézve. Mátyás uralma a legsúlyosabban a főurakra nehezedett. Előtte ők élvezték a királyok gyengeségének gyümölcseit. Alatta ők érezték a legfájóbban a király vasmarkának szorítását. Nem egyszer kimélet nélkül bánt el velök. Hasznot pedig kormányzatából első sorban a gyöngék húztak, azok, a kik védelemre szorultak. Okulva ezeken, a főnemesek intézményi biztosítékokat keresnek hasonló kormányzat ellen.

Az első törvények, a melyeket alkotnak, világra hozzák politikai céljaikat. Hogy mai kifejezéssel éljek, programot adnak.

Legfőbb törekvésük az, hogy gyöngé legyen a király és hogy önmaguknak biztosítsák a végrehajtó hatalmat. A király és a parlament mellett az uralmuk alatt álló tanács számára akarnak önálló jogot és hatalmat szerezni.

Szigorú határozatok tiltják, hogy a király magyar ügyben külföldi tanácsosokkal tárgyaljon. Hivatalokat, méltóságokat külföldinek adományoznia nem szabad. Ezeket maguknak tartják fenn.

A szent koronát övező hagyományos nimbus főleg trónviszály idejében hatalmat ad annak, a kinek ez a symbolum a kezében van. Ezért kikötik, hogy a főpapok és a bárók válaszszák maguk közül a koronaórt. A nemzeti erélyét semmi szín alatt sem szabad tőlük elvenni.

A király büntető hatalmát a maguk befolyása alá helyezik, midőn törvényben kimondják, hogy hűtlenség vétkében csak a főpapok és a bárók tanácsára és hozzájárulásával szabad bárkit is elmarasztalni.

A főpapok és a bárók megegyezése nélkül száz teleknél többet a király nem adományozhat.

A folyó pénzt csak a főpapok és a bárók tanácsával szabad megváltoztatni.

A külügyi politikát is a maguk ellenőrzése alá helyezik az ország nagyjai, midőn kikötik, hogy a király Ausztriát, Stiriát, Karinthiát a főpapok és a bárók szabad elhatározása és beleegyezése nélkül vissza nem adhatja, hogy nélkülök e meghódított tartományokra nézve nem egyezkedhetik; ha pedig az ő tanácsuk és akaratuk szerint pénzért adná azokat vissza, a pénzt a korona mellett őrizteti és kizárólag az ő tanácsuk és akaratukhoz képest él vele az ország védelmére.

Ugyanezt kötik ki a Morvaországért és Siléziáért esetleg járó váltságdíjra nézve.

Mindezek a határozatok az ország nagyjaiból álló királyi tanács alkotmányjogi hatalmát és súlyát fokozzák. A főurak programjának a lényege, hogy a belölök alakított tanácsot az állam élére állítsák.

Részben a régi nyomokon haladnak, s a tanácsnak a

szokástól és az egyes törvényektől biztosított hatáskörét elevenítik csak föl. De már az elv is, a mely őket a régi jogok ezen ismétlésénél vezeti, világot vet politikai céljukra. Egyes határozatok pedig újak és a király hatalmát korlátozzák, mint az, a mely az adományozás jogát a tanács hozzájárulásához köti.

Kiváló közjogi álláshoz jutnak azzal, hogy a korona és vele a közpénzek reájuk bízottak, hogy egész tartományok hovatartozása, az ország területi épsége kérdésében a rendek mellőzésével és a királyi souverainitás korlátozásával őket illeti meg a döntő szó. A visegrádi várkapitány a koronaörök kezébe teszi le az esküt, hogy az ő engedelme nélkül a koronát senkinek, sem a királynak, sem az ország rendének ki nem adja.

1498-ban még keresztülviszik, hogy ne büntessék meg a nemeseknek azt a tisztviselőjét, a ki az általuk reá bízott várat a király és az ország ellen megvédi, annak ellenére, hogy időközben urát hűtlenségben elmarasztalták.

Az uraknak módot ad ez arra, hogy a törvénnyel is dacoljanak. Az urak iránt való hűséget fölébe helyezik, habár csak bizonyos esetekben, a király és az ország iránt tartozó hűségnek.

De az ilyen állás elégedetlenséget kelt. A főurak azért iktatják törvénybe jogaikat, mert érzik, hogy a közbizalom nem adná kezükbe a hatalmat. Zsigmond és Albert idejében erre még nem volt szükségük. A köznek tett szolgálatuk volt jogcímük. De azóta sokat vétkeztek. A törvény betűje pótolja-e majd az érdemeket?

Az ellenáramlat a köznemességből indul ki.

A gyöngé királytól férfias elhatározás nem telik. A hatalmas oligarchák csakugyan arra találtak benne, a kit kerestek. Megadással tűri, hogy durva marokkal üstökön fogják. Ujlaki baromnak hívja, Zápolya azt mondja róla, hogy

Budán henyélve, meggyalázza a magyar vitézséget. Parancsaival nyíltan daczolnak.

Mindezt elviseli; fenyegetőzik, egyes urakkal szembe száll, a nagyok gyámkodását azonban nem rázza le magáról.

A köznemességre hárul a föladat, hogy az oligarchia túlságos hatalmát megtörje és a törvény uralmát, az állami eszmét megvédje.

A főrendekkel szemben 1495 táján megalakul a köznemesség pártja.

Ez ideig a köznemesség együtt örült a főurakkal azon, hogy az erős kéz nyomása megszűnt. Az ő szabadságára is esküt tesz az új király; Mátyás új fajtájú adóit eltörlik; a törvény kimondja, hogy rendkívüli adót kivetni nem szabad.

A túlhajtott katonai szolgálat ellen védekező régi jogot fölélesztik.

Mátyás halála után, nagy népszerűsége ellenére, az egész rendi társadalom új kormányzati rendszer után sóvárog. Nagyobb nyugalomra, kevesebb ellenőrzésre és kevesebb áldozatra vágyódik. «Régi szabadságai» visszaállítása oly jelszó, a mely magával ragad mindenkit.

De az események kijózanítják a köznemességet. A nagyok bitorlásai, a Habsburgok örökjogának elismerése, a fekete sereg rakoncátlankodásai, a gazdasági nyomor, az állam tekintélyének rohamos süllyedése a világpolitika terén, mindez terjeszti az elégedetlenséget. A nemzet zöme megérti, hogy a gyöngye kormányzat nem az ő szabadsága arany korát jelenti, hanem az oligarchia malmára hajtja a vizet.

Merész dologra vállalkozik. Segíteni akar önmagán, s magának biztosítva a túlsúlyt az államban, ő akarja a rendet helyreállítani.

Politikai kitünő tulajdonságokkal bírt a magyar nemesség. Benne volt életünket föntartó erőnk. De képes volt-e arra is, hogy az államot közvetlenül vezesse?

A nemességben megvoltak mindazok a tulajdonságok, a melyek a szabad állam polgárainak zömétől kívánhatók.

Szervezeténél fogva nyílt testületet képez. Befogadja soraiba a társadalom összes emelkedő elemeit. Ezért alkothatta a politikai nemzetet, a nélkül, hogy a nem nemesben az elnyomás érzete támadjon.

E mellett azonban erős nemesi önérzet, testületi szellem hatja át. Ezért van assimiláló, hódító ereje. Mivel az állammal benső összefüggésben él és teljesen magyar tartalommal telik meg, ez a beolvasztó képessége védi meg a társadalom és az állam magyarságát s régi történeti jellegét.

Munkámban főnmaradásunk okait kutattam. A veszélyek között, a melyek létünket környezték, nem kellett szót ejtenem arról, a mely idegen honfitársaink részéről nemzeti jellegünket fenyegette. Pedig nagy számmal vannak köztünk nem magyar ajku polgárok. Bevándorlásunk óta a jobbágy-ság egy része szláv. Hozzájárul, hogy az Árpádok folyton idegeneket telepítenek meg. A magyar ember türelmessége megbecsüli a más fajuk jó tulajdonságait. A mely munkához ők jobban értenek, azt szívesen velök végezteti. A nyugati Európa civilizált népeinek tagjait öröme- st befogadja, hogy itt tárházát emeljék a polgári munkának. Szt. István ismeretes nemzetiségi politikája utódjaira is átöröklődik. A törökök terjeszkedése óta a keleti népek árja is felénk tódul. Az Árpádok korában is jöttek onnan hozzánk nomád törzsek. Most a nyomor, a janicsárok szablyája a keresztények ezreit tereli a magyar határ felé. Mindezeknél fogva a városok és a jobbágyok tetemes része idegen ajku. Ha még sem forog veszélyben Szt. István kor- nájának nemzeti jellege, még akkor sem, a mikor viselői idegenek, ezt első sorban a magyar szellemű nemesség assi- miláló képességének lehet betudnunk. Fölszívja a tehetséget és erőt, a hol találja, s magyarrá teszi. Ellenségeink gyakran

hozakodnak elő azzal, hogy legjelesebb embereink közül hány az idegen származású. Ha igazuk van, vele kiválóságunk bizonyítványát állítják ki. Tehetséges faj sok van. De kevés olyan, a mely más fajok kitünőségeit magához bírja kapcsolni, nagy embereiket szívben, lélekben, minden érzésökben és gondolkodásukban, egész lényökben magáéivá tudja tenni. Talán ehhez is tehetség kell. Ebben utánozzon bennünket, a ki bírja.

Szervezeténél fogva a nemesség, a mint láttuk, összefüggésben marad csúcspontjaival, a belőle kiemelkedő főnemességgel is. Ezért vezethetik, befolyást gyakorolhatnak reá azok, a kik kiváló tehetségükkel, vitézségükkel a középsorsuak közül kiemelkedtek, s kiket előkelő állásuk magasabb nézőpontra helyezett. De vakon senkit sem követ. Erősen conservatív a szelleme. A multnak nagy reá a hatása. Kisebb körben megszokta az uralkodást, beletanult a politikába. Nem tett szert tág látókörre, de annál bensőbb a ragaszkodása néhány vezéreszméjéhez. Túlhajtásokra nehezen ragadtatja el magát. Hagyományai a politika hullámozásai, változásai elé szilárd korlátokat emelnek.

A főnemes nem zárja el a nemest a korona viselője elől. A közönséges nemes akadály nélkül bejuthat urához. Neki is a király a legfelsőbb vezére és bírja. A szent korona tagjának tudja magát a legszegényebb is. Ezért férközhetik hozzá a király a nemesség szívéhez, mely követi is vezérlését, de az övét sem föltétlenül.

Szabad országra nézve alig képzelhetni kedvezőbb állapotot, mint ha a politikai nemzet zömének olyan a szervezete, hogy összhangban élhet természetes vezetőivel és hajlandó rájuk hallgatni, de e mellett annyira megtudja óvni önállóságát, hogy mindig megköveteli bizonyos általános irányok következetes szemmel tartását, s nem nyugszik bele a tőlök eltérő politikába.

Az a nemzet, a mely a maga körében nem képes olyan hierarchikus fokozatok fejlesztésére, a melyekből vele benső egységben élő vezérei támadnának; az a nemzet, a mely a maga színe javát nem bírja olyan kimagasló állásba juttatni, a hol az egész ország ügyeit számbavevő politikai irányt szabhatni meg: az önkormányzat nehézségeivel nem tud megküzdeni. De épp oly kevésbé boldogulhat az a nemzet, a melyet, mint élet nélkül való tetemet, ide és tova lökhetni, a mely nem ismeri saját léte föltételeinek sarkpontjait. Az állam számára szervezett magyar faj politikai józansága, a történeti fejlődés, a mely e tulajdonságát, szakadatlan gyakorlása útján, ébren tartotta és az új elemeket fölszívó és vérével egybevegyítő nemzetben megerősítette, a köznemességet mindezekről a hibáktól megóvta.

E munka folyamában láttuk, hogy valahányszor a nemesség actióba lép, mindig kettős czél lebeg szeme előtt: a király vezetése mellett az egységes nemzeti állam megtartalmazása és a szabadság föntartása. Ezt a két hagyományt domborítja ki minden cselekedete.

Szavát mindig a helyes irány javára veti a mérlegbe. Vezéreit jól megválasztja, s azt követi, a ki leginkább megérdemli. Ezt tapasztaltuk az Árpádok idejében, a mikor az egyenlőség eszméje a király szövetségesévé teszi. Ezt látjuk az Anjouk korában, a mikor az ország egységeért és belső békéjeért az erős kormányt támogatja. S így történt az ezután következett időkben, a mikor a főnemesség vezérlete után indulva, a rendi alkotmány kifejlődését biztosítja, s a mikor a halhatatlan emlékü Hunyadi-ház szövetségesévé lesz. Ama súlyos válság közepett is, a mely a várnai nap óta környezi az országot, mindig a legveszélyeztetebb résen találjuk a nemzet zömét.

Most azonban új föladat vár reá. Ha a vezérletére hivatott elemek kötelességüket teljesítik, számíthattak reá,

hogy a köznemesség megérti őket és követi a helyes irányt. De most a király nem vezet. A főurak meg összeállanak, hogy önző politikát folytassanak. Képes lesz-e a köznemesség e nehéz körülmények közt eligazodni és maga vezetni?

Az eddigi tapasztalatok nem biztatnak sikerrel. Már többször láttuk, hogy a mikor a nemesség magára marad, a mikor a rendkívüli idők és kötelességek hatásánál fogva úgy gondolja, hogy közvetlenül magának kell vezetnie, nagy hibákat követ el. Sok ezerre rúgó tömegetől miként is várhatni azt a körültekintést, azt a higgadságot, azt a következetességet, azt az állandó kitartást, a mely nagy politikai actiók véghezvitelére szükséges? Ha nagyjában és egészében a hazafias és a helyes irány szolgálatában maradt is mindig, az egyes törvények, az egyes reformok mérlegelésénél a tudatlanság, a szűk látókör, a bonyolódottabb politikai kérdések nehézségei gyakran tévedésbe ejtették. A közvetlenül előnyösebbnek tetszőt ritkán bírja az igazi érdekétől megkülönböztetni.

A köznemességben megvannak mindazok a jó tulajdonságok, a melyeket a szabad állam polgárainak zömétől várhatni. De tömeg. Képes-e ez azt is végezni, a mire rendszeren csak kevesek alkalmasak; képes-e vezetni és közvetlenül kormányozni?

A kísérletnek meg kellett történnie. A köznemesség nemzeti nagy ellenzékké tömörül. Kezdetben Corvin vezetését követi.

Az állami élet minden ágára kiterjeszkedő politikai rendszeres actiót azonban az új párt főleg azóta fejt ki, mióta Zápolya állott az élére. Zápolya becsvágya és Verbőczy hazafisága, az elsőnek óriás vagyona és befolyása, a másodiknak szónoki nagy tehetsége és a tömegeket magával ragadó lelkesedése lánggra lobbantják a nemességet.

Ez az irány reányomja a törvényhozásra is a maga bélyegét. Az állam belső szervezetét akarja átalakítani.

A köznemességnek tulajdonítható törvényekből hagyományainak megfelelő két irányeszme tűnik ki.

Meg akarják az államnak adni, a mi az államé; de a maguk jogait is biztosítani kívánják.

Érzik, hogy a nemzet elsovad, ha a kormányszatnak nincs tekintélye és hatalma. A törvényben is kifejezésre jut ez a gondolatuk. 1498-ban azt mondják a törvény bevezetésében: «Isten két eszközt adott a népnek kormányzására, a fegyvert és jogot. A fegyvert azért, hogy a gonoszokat a vétektől visszaretentse és az emberek vakmerőségét megfékezze.» 1514-ben pedig azt mondják a törvényben, hogy minden zavarnak az az oka, hogy a rend, a mely nélkül nem lehet jól kormányozni, megszűnt, és «lábra kapott a szabadoság». Főleg egyesekben találják a hibát, a kik «inkább magánhasznukra, mintsem a közjóra törekedtek, a kiknek gáncoskodása miatt» a legjobb törvények is meddők. Ezen egyeseket, a túlságos hatalmú urakat akarják sujtani. A «rend»-et a «szabadoság» ellenére akarják győzelemre segíteni.

Erős csapást mérnek az oligarchákra, midőn kimondják, hogy örökös ispánt nem szabad kinevezni, hogy egy ember nem lehet több megye ispánja, több egyházi javadalom birtokosa, s hogy a nádoron, az országbírón és a bánon kívül senki se viselhessen egynél több hivatalt. Az utolsó pontban csak félig érnek eredményt, mert a király föntartja magának a jogot, hogy a főpapok és a bárók beleegyezésével a szabálytól eltérjen.

A hatalmaskodókat a király nemcsak a rendes bíróságok határnapjain, hanem bármikor ítélőszéke elé idézheti.

A király büntesse meg azokat, a kik «nyíltan és világosan a törvény ellen» cselekszenek. Ha egyházi a személy,

foszsza meg méltóságától és javadalmaitól, ha báró vagy nemes, vegye el tőle összes birtokait és ítélje számkivetésre. Ha a király ezt tenni vonakodnék, a vármegye közönsége járhat el helyette. A közönséges nemesekkel szemben maga hajtsa végre a büntetést, s tegye «közzsákmánynya» összes vagyonukat. Az előkelők ellen a nádor, az országbíró vagy a főkapitány tartoznak a vármegye nemesi közönségének megkeresésére táborba szállani.

Mátyásnak azon határozatát, hogy minden báró a vármegye hatósága alá tartozik, más alakban megismétlik.

Az urak abbeli köteleességét, hogy birtokaik arányában tartoznak sereget állítani, s hogy egyesek külön banderiumot is kötelesek alakítani, a törvényben újra pontosan meghatározzák.

Az urak függetlenségének szárnyát szegik azzal a határozattal, hogy csapataikat, a zászlósok banderiumait kivéve, a vármegye seregéhez kell csatolniok.

E mellett a király hatalmát is fokozni akarják.

A zálogba adott vagyont vegye vissza, s a jövedelemnek csak felét adja a zálogjog tulajdonosának. Önhatalmulag zálogba semmi javadalmat ne adjon. A ki vele mégis köt ilyen üzletet, veszítse el pénzét.

Az adományok tekintetében emancipálják a királyt a főpapok és a bárók ellenőrzése alól. Száz teleknél nagyobb birtokot is adhat belföldinek.

Mindezek a törvények az állami rend helyreállítását célozzák; ráismerhetni azonban bennök is a köznemesség uralmi vágyára. Megszólal bennök a nemzet lelkiismerete; de a kormányzati képesség hiánya és a rendi önzés meghiusítja a jó szándékot.

Láttuk például, hogy a hatalmaskodó urak ellen szigorral lépnek föl. De a rend érdekében hozott ezen határozatukban is ott van már az anarchia csirája.

Az elkerülhetetlenül szükséges hierarchikus rendszert és a király tekintélyét teszik tönkre, midőn a vármegye közönségének jogot adnak arra, hogy a király vonakodása esetében helyette eljárjon. A «szabadosságot», nem a «rendet» mozdítja elő, hogy a vármegye nemessége túlteheti magát a király akaratán és közprédára bocsáthatja annak a vagyonát, a kit a király vonakodott elítélni.

A zálogok visszavételénél a köznemesség vezérének, Zápolyának az érdekében kivételt állapít meg a törvény. A részrehajlás, a párttekintet érvényesül a helyes elv helyett.

A köznemesség azonban nem elégszik meg vele, hogy az állam érdekében alkotott törvényekbe becsúsztatja aspiratióit. Arra törekszik, hogy uralmát rendszeres törvényekkel biztosítsa.

Azt hiszi, csak úgy mentheti meg a hazát, ha ő uralkodik benne.

Nem csak azért indítja meg a harcot, hogy egy és más politikai kérdést akarata szerint döntsön el, hanem hogy állandóan biztosítsa magának a felsőbbiséget.

Ritka következetességgel öleli föl mindazt, a mi célhoz juttathatja.

A törvényhozás és a végrehajtó hatalom terén egyaránt magának biztosítja a döntő szót.

A nemzeti gyűlésben uralmát azzal véli megállapítani, hogy a nemesek személyes megjelenését kötelezővé teszi.

Ezzel egy már régóta vajudó kérdés kerül a fölszínre.

Vessünk egy pillantást előzményeire.

Láttuk, hogy Angliában a XIII. század idején a tömeges országos tanácsból a törvény ellenére a képviseleti rendszer fejlődött ki, mert közszükség volt, hogy a nemzeti gyűlés gyakran gyűljön össze és mert a county önkormányzata a képviselet természetes alapjául kínálkozott.*

* 175—181. lapig.

Láttuk azt is, hogy nálunk ez időben nem volt meg sem a reformot mozgató ok, sem az a természetes alap, a melyre állíthatták volna, s hogy ezeknél fogva a régi rendszert, sajnos, föntartották. Azóta azonban mindez megváltozott. A vármegyei önkormányzat már alkalmas reá, hogy a politikai nemzet képviselője belőle kerüljön ki. Az állam céljaihoz képest szervezett vármegyei társadalomnak a foglalatja már nálunk is a nemzeti gyűlés legtermészetesebb és leghelyesebb alapjává lehetett.

Az adóbeli szükség növekedésével nálunk is mind gyakrabban össze kellett hívni a nemzeti gyűlést. Minden vidéknek és a társadalom minden elemének az érdeke megkíváná, hogy a nemzeti gyűlésben jelen legyen, mert mindenkire súlyosodó terhekről határoznak benne.

A helyzet ezen módosulását nyomon követi a választás elvének hangoztatása. A mint megvannak a föltételek, a melyek Angliában e reformot lehetővé tették, a fejlődés nálunk ugyanerre az útra tér.

Már a XIV. században szokássá kezd válni, hogy a király fölszólítja a vármegyéket bizonyos számú megbízottak választására. Egy pontban azonban eltér a magyar gyakorlat az angoltól. Angliában a király kisebb hűbéresei, a mióta követeket küldenek, elvesztik a jogot, hogy személyesen megjelenjenek a gyűlésben. Nálunk épen maradt minden nemesnek abbeli joga, hogy részt vehet a nemzeti gyűlésben. A követek megválasztásán kívül személyesen élhet törvényhozói jogával. De többé nem köteles ezt a jogát gyakorolni. Nem büntetik meg, ha elmarad a gyűlésből. Érdeke sem követeli meg, hogy benne megjelenjen, mert képviselve van, ha nincs is ott.

Angliában a tömeges országgyűlés végleg megszűnik; nálunk a kormány eltérhet a választás módjától, s a nemességet tömegesen hívhatja meg. A régi rendszerrel

tehát nem hagynak föl. Compromissum jön létre közte és a gyakorlati élet követelményei között. Megszűnik a személyes megjelenés kötelessége. A tömeges megjelenéssel járó teher elkerülhető a nélkül, hogy a hozzávaló jog csorbuljon.

Mi az oka annak, hogy a magyar jog e részben másként fejlődött, mint az angol?

Angliában is, nálunk is az egész reform a közvetlenül érzett napi szükség nyomása alatt jön létre.

Nem kertész ültette el megállapodott terv szerint az új növényzetet. A széltől széjjelhordott magvak az égélj és a talaj minéműsége szerint a maguk ösztönéhez képest fejlődnek vagy asznak el. Az új virányok alakját a természet törvényeinek szabad játéka határozza meg. Tőle nyeri a táj új képét. Ha Angliának némileg más a flórája, mint a miénk, ez onnan van, mert más a termőföldje.

Ha Angliában föntartanak a kisebb koronahűbéresek ama jogát, hogy választott követeik mellett személyesen vegyenek részt a tanácsban, egymással egyenlő elemek egyenlőtlen elbánásban részesülnének. Olyan osztály tartaná fönn régi kiváltságait, a melynek nincs ereje arra, hogy kiváltságos állást vindicáljon magának, s a mely összeolvadt a county azon többi választójával, a ki nem a korona hűbérese. Az egymással egyenlő elemek egyenlő joga annyira természetes, s az ellenkező olyan anomalia lenne, hogy kísérletet sem tesznek reá, hogy a választók egy része ezentúl is tagja maradjon a törvényhozásnak, midőn a másik ki van belőle zárva.

Nálunk a régi jog föntartása nem teremt erőszakos egyenlőtlenséget, mert minden nemest egyforma bánásmódban részesít. Nem ad kiváltságot olyan osztálynak, a mely erőtlen annak föntartására. Nem csak egyesek ragaszkodnak hozzá. Az összes nemességnek érdeke, hogy el ne évüljön. A mint módot találtak reá, hogy ne kelljen mindenkinek a nemzetgyűlésben okvetetlenül megjelennie, s hogy a

régi jog ne legyen sem teher, sem kötelesség, az önmagától meg sem szünhetik. Nem élte magát túl, mint az angol régi forma. Magasabb politikai tekintetek ellene szólottak ugyan; a törvényhozó testület összealakításának határozatlan volta nagy kárunkra volt; de az ilyen szempontok, ha népszerű és sok embert érdeklő kiváltság állja útjukat, csak fokról fokra, csak küzdelmek árán érvényesülnek.

Angliában, mihelyt az új gyakorlat lábra kapott, a király már nem élhet a régivel, mert vele sok ember szerzett jogát sértené meg, mindazokét, a kik eddig nem voltak tagjai a tanácsnak, most pedig választói jogot nyertek. Nálunk ellenben bárki jogának sérelme nélkül tömeges országgyűlést is össze lehet hívni. Az összes választók törvényhozókká lesznek benne.

A XIII. században a megyék életében még részt vettek nem nemes régi várnépek, királyi jobbágyok. Azóta azonban a nem nemes községek vagy városokká alakultak át és mint ilyenek küldöttek követeket az országgyűlésre, vagy nemesekké lettek, vagy pedig az urak hatósága alá kerültek, jobbágyokká váltak és kiszorultak a megye gyűléséből. A választás meghonosításával tehát ezen időben senkisé is nyert jogot, mindenki csak veszített. Senkinek magánérdeke nem szegült ellene annak, hogy időnkint tömeges gyűlést is tartsanak. Csak a közérdek szólott ellene. De ha a király pillanatnyi előnye kedvéért elhanyagolja a helyes szervezeti tekinteteket, kitől várhatni ellenállást?

A Magyarországon így létrejött megoldás azonban nem lehetett végleges.

A gyakorlati élet megbékülhet vele; de természetes, hogy a nemzet művelődésével és jogi fogalmai tisztultával a társadalom leglényegesebb szervének is szilárdabb törvényes alakot kell öltenie.

Ha a magánérdekek és a hatalmi viszonyoknak termé-

szetes követelményei nem teremtenek a nemzet számára czélszerű szervezetű és munkabíró törvényhozást, s fele útján áll meg az önmagától létrejött reform, az államférfiaknak válik föladatává, hogy megindítsák a még megteendő lépést.

Már Zsigmond és a főnemesség kísérletet is tesznek reá, hogy a választás legyen az egyedüli törvényes rendszer; de javaslatuk nem találkozik közhelyesséssel.

A régi állapot fönmarad. Míg a társadalom különféle elemei összhangzásban vannak egymással, nincs is égető szükség megváltoztatására. Mégel az állam a pongyola szervezettel is. Rendesen czélszerűbb formájában működik az országgyűlés. A kormány nem kénytelen a reform erőszakolásával magára zudítani a nemesség haragját, a mely jogáról nem akar lemondani, habár nem él vele.

Mihelyt azonban a köznemesség uralomra tör, ez az állapot az ő érdekeinek sem felel meg. Ő is rendezni akarja az ügyet, de másképpen, mint a kormányzó körök.

Az egyes megbizottakra, a kik huzamosabb ideig tartózkodnak az udvar körében, a kiket a nagyok katonai ereje megfélemlíthet, a kiket hizelgéssel, kegygyel, kitüntetéssel megvesztegethetni, a kiknek meggyőződésére hatni lehet, a kik, mivel rendesen a vagyonosabb és befolyásosabb elemek közül valók, amúgy is fölfogásban és érzésben közel állanak a főurakhoz: ezekre a megbizottakra a köznemesség a maga különleges politikájának a megvédésében föltétlenül nem számíthat.

Az ezerekre rugó nemesség személyes megjelenése ellenben neki biztosítja a felsőbbiséget. Nyers ereje egymaga döntő lehet. Ki merne a fegyveres nemzetnek ellenállani? Hogyan lehet az ilyen sokaság meggyőződésére rábeszéléssel, okos szóval hatni?

Egymás hevét lángra lobbantják. A habozókat is magával ragadja a tömeg vad szenvedélye.

Ezért ellensége a köznemesség a választási rendszernek. Ezért hangoztatja, midőn uralomra tör, a személyes megjelenés kötelességét. Így tett már III. Endre idejében, így tett a XV. században, mikor Hunyadi kormányzósága alatt önálló tényező kezd lenni. Ekkor állapítják meg újra, hogy a szegények kivételével minden nemes tartozik az országgyűlésen résztvenni.

Mátyás megválasztását a köznemesség nagy száma biztosította. A fölkorbácsolt szenvedélyű tömeg elnémít minden ellenállást, s jelöltjét egyhangú kikiáltás emeli a trónra. E tapasztalata után hogyan tulajdonított volna a köznemesség nagy jelentőséget a személyes megjelenés jogának?

A Szilágyi kormányzósága idején alkotott első törvényben ezért újra megszabják, hogy az évenként tartandó országgyűlésen az összes országlakosoknak büntetés terhe mellett fejenként kell jelen lenniök.

De a kormányzat érdeke és a gyakorlati élet követelményei állandó ellenállást fejtenek ki a papiron megszabott ezen kötelesség ellen.

Mátyásnak éppen nem lehetett kedvére a chaotikus tömegek törvényhozása. Neki, a ki törvénybe iktatja, hogy «illő dolog, hogy a királyok és fejedelmek» «nemcsak fegyverekkel, hanem törvényekkel is ékeskedjenek», a ki codificálni akarja a szokásjogot, a kinek egyik törvénye 78 cikkelyt foglal magában, neki éreznie kellett, hogy gyülevész néppel célt nem érhet. Különb munkatársakra volt szüksége. Nem reménykedhetett benne, hogy a vásárszerű jelenetek közepett «jó és állandó intézményeket» alkosson és nevének örök emléket szerezzen.

Mátyás tehát az első néhány országgyűlés után a törvény ellenére ismételtlen követek küldésére szólítja fel a nemeseket.

Az országgyűlés gyakori összehívása miatt oly terhes

lett volna a fejenkénti megjelenés, hogy a politikai szenvedélyek csillapultával maga a köznemesség is megnyugszik a választás rendszerében. Az 1471-diki törvény már szabad kezet ad a királynak a tömeges gyűlések mellőzésére. Meghatározza, hogy az összes országlakosoknak országgyűlést tartozik a király hirdetni; de egyetlen szóval sem említi, hogy benne minden nemesnek meg kell jelennie, a mint tette az 1291., az 1447. és az 1458-diki törvény. E formula lehetővé teszi, hogy a király képviseleti gyűlést tartson, a nélkül, hogy a törvény betűjét megsértse. A törvény parancsának megfelel, ha, mint például 1486-ban teszi, «az összes főpapoknak, báróknak, előkelőknek és más nemeseknek országgyűlés tartását» rendeli el. Az összes országlakosok jelenléte nem lévén megállapítva, azt a küldöttek összejövetele pótolja. Az összes országlakosok gyűlését a személyesen megjelent előkelők és azon «többi nemesek» alkotják, a kiket, mint az 1486-diki törvény mondja, «minden vármegyéből megválasztottak és a kik az országot képviselik».

Mátyás ezen reformja óta a nemzeti gyűlésnek választás útján való összealakítása megszűnt törvényellenes lenni. A mi Zsigmond idejében pusztá gyakorlat volt, törvényessé válik; de többet Mátyás sem ér el. Ebben a kérdésben is megelégszik annyi eredménnyel, a mennyit nagy visszatevés keltése és küzdelem nélkül ki bír vívni. Hogy keze szabadságát megóvhassa, beéri a fél eredménnyel. A választási eljárást nem szabályozza, s nem törli el a nemesek azon jogát, hogy a megyék követei mellett személyesen is megjelenhetnek a nemzetgyűlésben.

Mátyás után azonban ez az eredmény is kérdésessé válik.

A Jagellók idejében a köznemesség újra a hatalomért küzdve, természetesen újra a régi hagyományokhoz folya-
modik.

Bizonyos intézmények összefüggését bizonyos közállapotokkal, s az általános viszonyoknak az egyesek akaratát befolyásoló nagy hatalmát alig bizonyítja valami inkább, mint az a tény, hogy századok multán, más vezérek, fölfogások, műveltség, látókör és érdekek ellenére, az általános politikai helyzet hasonlatossága esetében rendszeren egymással rokon gondolatok és törekvések támadnak.

Most is ez történik.

Mihelyt a köznemesség uralomra tör, mindig ugyanazokhoz a combinatiókhöz folyamodik. A korok különféleége csak a részletekben, a céltudatosság és ügyesség mértékében mutatkozik.

A köznemesség most is ugyanazokat az intézkedéseket kívánja életbeléptetni, a melyekért III. Endre idejében és Hunyadi korában küzdött; de nagyobb körültekintést és következetességet tanusít.

Mindenekelőtt el akarja háritani a személyes megjelenés útjában álló gyakorlati nehézségeket.

1492-ben a rendek még Mátyás törvényeinek az alapján állanak. Még elismerik, hogy a király az országgyűlésre a nemességet «egyetemben vagy egyébként» azaz képviselőtét hívhatja meg; de meg akarják szüntetni az okokat, a melyek a nemesség tömeges megjelenését akadályozzák és a melyek a képviselői rendszernek kedveznek.

A szegénysorsú nemes sokáig nem időzhetik a gyakran tartott gyűlés színhelyén. Nem bírja meg a költségeket. Ezért fődolog, hogy a tárgyalások idejét rövidre szabják. Kimondják tehát, hogy négy nappal a kitűzött idő után senkire sem kell várni, s a kik elmaradnak, a létrehozott végzéseket el tartoznak fogadni.

1495-ben már messzebb mennek.

Törvénybe iktatják, hogy ezentúl nem szabad a megyéket választás útján képviseltetni, s minden nemesnek szemé-

lyesen kell az országgyűlésen megjelennie. Sok helyes törekvés szép eredménye ezzel elenyészik.

A király egy hónappal az országgyűlés összeülése előtt bocsássa ki a meghívó leveleket, hogy a kitűzött napon mindenki ott lehessen.

A király minden fontos ügyet eleve készíttessen elő a bárók tanácsában. Ezzel elejét veszik annak, a mit eddig a nagyok taktikából sokszor megtettek, hogy a tárgyalások megkezdését, előzetes megbeszélések ürügyével, halogassák.

1498-ban kimondják, hogy tizenöt nap alatt be kell végezni az országgyűlést. A ki meg nem jelenik vagy elkésik, büntetést kap, úgyszintén az ispán, a ki valakinek megengedné, hogy elmaradjon.

E reformokkal a köznemesség a nemzeti gyűlésben mindenhatóvá lesz.

Még csak az van hátra, hogy e gyűlés hatalmi körét tágítsák, vagy legalább szabatosan meghatározzák. 1495-ben, midőn törvénybe iktatják a személyes megjelenés kötelelőségét, azt is kimondják, hogy az országgyűlés «egyetértő tanácsával» kell mindent megállapítani, «a mit az ország javára és hasznára tenni kell». Ezzel az általános kijelentéssel minden fontos ügyet az országgyűlés hatáskörébe vonnak.

Törvénybe iktatják azt a tételt, a mely ez ideig is megfelelt a közmeggyőződésnek. A parlament domináló állását az államban újra megerősítik.

Ugyanezen törvény szerint a hűtlenség esete fölött az országgyűlés színe előtt kell biráskodni.

1500-ban a koronaörök választásának a jogát az országgyűlésre ruházzák.

Ezzel és a hűtlenségi esetekben való biráskodásról hozott határozatukkal a nagyoknak 1490-ben szerzett jogait nyirbálják meg. A mit akkor a nagyok a maguk számára meg-

állapítottak, azt most az országgyűlés hatáskörébe utasítják.

1504-ben az országgyűlés legsarkalatosabb jogát és legerősebb hatalmi eszközét, az adómegajánlás monopóliumát, újra és félre nem érthető szabatossággal állapítják meg. Sem vármegyének, sem egyesnek ne legyen megengedve, hogy a királyt önkényt pénzbeli segítségben részesítse. A ki országgyűlésileg meg nem szavazott adót fizet, azt rekeszszék ki a nemesség köréből.

De a köznemesség befolyása alatt állott ezen országgyűléseknek nagy hatalma sem elégséges a köznemesség suprematiájának megalapítására.

Az időnkint összehívott országgyűlés nem képes az állam mindennapi munkáját végezni. Az állami teendők nagy körét csak állandóan működő hatóságok intézhetik. A végrehajtás, a tulajdonképpen való kormányzás ezért a király és közegei kezében maradt.

A személyes megjelenés kötelességére alapított országgyűlésekkel járó teher, akármennyire sikerült a tárgyalásokat megrövidíteni, oly súlyos, hogy a gyakori országgyűlések lehetetlenekké válnak.

Míg régebben a nemzet azt követelte, hogy évenként tartsanak országgyűlést, 1498-ban azt a szabályt állítják fel, hogy csak minden harmadik évben kell országgyűlést tartani.

Annál sürgetőbb a szükség, hogy a végrehajtó hatalmat állandóan függő viszonyba juttassák a köznemességtől.

Vannak idők, a mikor az emberek a legmerészebb vállalkozásokra szánják el magukat, a mikor százados bajokon is egyszerre akarnak segíteni. Ilyen volt nálunk a mohácsi vést megelőzőtt kor. Verböczy nemessége semmiféle nehézségtől sem riad vissza.

Neki bátorodnak a problémának, a melyet a középkorban megoldani sehol nem tudtak, annak a problémá-

nak, hogy a végrehajtó hatalmat rendszeres módon függő viszonyba juttassák a rendektől.

Meg kell vallani, hogy e kérdés megoldásának szüksége most sürgetőbb is volt, mint azelőtt.

Zsigmond korának méltatásakor rámutattam arra, hogy szerves reformoknak, a végrehajtó hatalom és a törvényhozás közötti viszony átalakításának vágya nem támadt a társadalomban, mert ugyanazok a tényezők szabtak irányt az országgyűlésnek és a kormánynak. Most ez megváltozott. Az önálló politikai célokat kitűzött köznemesség uralkodik az országgyűlésen. A végrehajtó hatalom ellenben még a király és a főrendek befolyása alatt áll.

A gyöngye Ulászló mellett az állami élet egységes vezetése csak úgy biztosítható, ha vagy a főnemesség pártja uralkodik az országgyűlés fölött is, vagy ha a köznemesek megszerzik maguknak a végrehajtó hatalmat is.

Midőn 1495-ben az országgyűlést úgy szervezik, hogy a tömeg uralkodik benne, elkerülhetlenné válik, hogy a megoldás utóbbi módjával tegyenek kísérletet. A história ebben is ismétlődik. Ugyanazok az okok ugyanazokat az eredményeket szülik.

A XVI. században a nemesség ugyanazon az úton jár, a melyen a XIII. században megindult. Miként akkor, most is uralkodni akar az államon; most is a fejenkint való megjelenés kötelezettségének a kimondásával biztosítja magának az országgyűlésen a túlsúlyt. Miként akkor, most is a végrehajtó hatalmat a maga befolyása alá akarja helyezni. Az eszközök is, a melyekkel e célból él, hasonlók azokhoz, a melyeket elődei használtak. A mint majd látjuk, a két esetben az eredmény is hasonló.

Az első Árpádok idejében a törvényhozást is, a végrehajtást is a király jogának tekintik;* de a rendek szabad

* 125—128. lapig.

szelleménél, egységes vezetésénél és nagy hatalmánál fogva a király nélkülök e joggal nem élhet.

Jogainak egy részét a nemzet összességével együtt, másik részét a nemzetnek bizonyos elemeivel gyakorolja. Nem írott törvények, hanem a közállapotok és a hatalmi viszonyok, a melyek a szokásokat és a törvényeket szülik, valamint a királyságnál régibb nemzeti traditiók kényszerítik reá. Hogy minő hatáskörben osztozik meg az egész nemzettel, minőben a nemzet vezető tagjaival, azt nagyrészt az ügyek természete határozza meg. A mi időről-időre intézhető el, a mit tanácsos több ember részvételével megállapítani, a mi olyan tekintélyt követel, hogy csak az összesség szentesítése adhatja meg, azt rendesen a nemzeti gyűlésben tárgyalatja. Azokat az ügyeket, a melyeket a tömegek nem értenek meg, a melyek őket nem is érdeklik, a melyek naponkint fölmerülnek és állandó elveken alapuló szakadatlan munkát követelnek, azokat rendesen tanácsa elé terjeszti.

Eltérések is fordulnak elő. Néha a pillanatnyi helyzet hatásánál fogva, a különböző egyéniségek különböző véleményénél fogva, a nagyobb gyűlés végzi, a mit a kisebb szokott intézni, vagy megfordítva. A dolgok természete és az ehhez simuló praecedensek ereje azonban fokról-fokra állandó szokásokat és jogi fölfogásokat teremt, s legalább nagy vonásaiban szabályozza és egymástól megkülönbözteti a két intézmény hatáskörét.

Róbert Károly a tanácscsal végzi ugyan az összes tenni-valókat, utána azonban megint a régi állapot támad föl, s az országgyűlések vonják magukhoz a törvények alkotását és az adók kivetését, a tanács pedig mindinkább csupán a kormányzati teendőkre szorítkozik.

A hatáskörök különválasztásával a két rendi intézmény közjogi jelleme is mindinkább eltér egymástól.

Azon ügyekben, a melyekben a nemzeti gyűlés szokott határozni, megszűnik a király korlátlan hatalma, s csak a két akarat megegyezése útján jöhet létre érvényes végzés; a többiben ellenben a király szabadabb elhatározást tart fenn magának. A nemzeti gyűlés, mint a királylyal egyenlő tényező, osztozkodik vele a jogban, a tanács ellenben csupán véleményt nyilvánít, a nélkül, hogy a királyt szabad elhatározásában korlátozná. Eszköze, közege a királynak. A király annak az ellenkezőjét is megállapíthatja, a mit a tanács javasol.

A nemzeti gyűlés összehívását és összealakítását is a királyi akarat szabad elhatározásától elvonják; törvény állapítja meg, hogy mely időközökben kell gyűlést tartani, s törvény biztosítja minden nemes jogát, hogy benne résztvegyen.

A királynak ezentúl is annyiban szabad ugyan a keze, hogy még ő határozza meg, hogy az egész közönség személyesen tartozik-e benne megjelenni, vagy küldöttekkel helyettesíttetheti-e magát, s rajta áll, meghívni a gyűlésre a városok képviselőit, azzal a fictióval, hogy a város egy nemesével azonos jogot kap. A nemzeti gyűlés tekintetében megóvott szabad akarata azonban mégis sokkal szűkebb körű, mint a királyi tanács dolgában.

A szokás szerint minden főpap, báró és előkelő tagja a tanácsnak. De kik tekinthetők báróknak és előkelőknek? E részben a király választása aligha volt szorosán korlátozva. A magyar főnemesi családok sorában beálló gyors változások és annak a lehetősége, hogy a korona egyre új meg új embereket emel a főrendek közé; valamint a magyar fölfogásnak némi kivételek ellenére soha meg nem szűnő azon alapvonása, hogy a közjog nem egyeseknek örökölhető magánjoga, mindez megakadályozza, hogy a királyi tanácsban való részvétel egyes egyének és családok privilegiuma legyen.

A király aligha volt kötelezve minden főpapot, bárót és előkelőt, még azokat is, a kik a közfölfogás és valószínű hatalmuk szerint kétségtelenül az elsők közül valók voltak, s a kik hében-korban a királyi udvarban tényleg meg is jelentek, mindannyiszor meghívni. A tanács nélkülok is eljárhatott teendőiben.

Valószínű, hogy az udvarnál időző királyi méltóságok és tisztviselők képezték a rendszeren működő tanácsot. Időről időre választott köznemes tagjai is voltak. Ismerjük a III. Endre korában tett kísérletet, hogy a tanácsot teljesen átalakítsák és az országgyűlés alá rendeljék.

De ez a kísérlet nem bír állandó szervezetet teremteni. Mária királynő idejében új próbát tesznek a köznemesek részvételének a biztosítására.

Hunyadi János és Mátyás korában állandóbbá lesz a köznemesek részvételé a tanácsban. Főleg birói teendők elintézése végett bizonyos számú tagot rendel belé az országgyűlés, a kiknek más ügyekhez is van hozzászólásuk.

A tanács vezető eleme azonban a főnemesség marad. Azon törvények, a melyek a tanácsnak a király egyes kormányzati tényeihez való hozzájárulását kikötik, a «főpapokat és bárókat» szokták említeni. Úgy tetszik, hogy csak őket tekintik igazi tanácsosoknak. A pár köznemesnek, a nagyobb számú és tekintélyű főúr mellett, alárendelt szerep jutott.

Ilyen volt a tanács összealkotása és hatásköre, a mikor a köznemesség arra kezdte irányítani törekvését, hogy általa ő vezesse a királyi kormányzatot.

Hogy célzt érhessen, két irányban kellett módosítania a tanács szervezetét.

A köznemességet, azaz az országgyűlést, hatalmának központját uralkodóvá kellett benne tennie, s biztosítania kellett azt, hogy a tanács irányítsa a király elhatározását.

1495-ben teszik meg az első lépést. A régi hagyomá-

nyokat követve, szerényen indulnak meg. Beérik vele, hogy a tanácsnak nyolczados törvényszékéhez tizennégy nemes ülnök neveztessek ki. Ezek még csak bírói functiót végeznek és a királyi tanács politikai természetű tárgyalásaiban nem vesznek részt. A király nevezi ki őket és gondoskodik javadalmazásukról.

1498-ban egy lépéssel tovább mennek. A nyolczados törvényszék köznemes ülnökei számát tizenhatra emelik, s közülök nyolcznak jogot adnak, hogy a tanács minden ülésében részt vegyen. Ez a nyolcz ülnök már nem csak arra tesz fogadalmat, mint eddig, hogy pártatlanul ítélkezik, hanem megesküszik, hogy a tanácsban «hűségesen és titoktartás mellett fog mindent a közügy javára és hasznára megbeszélni». Ők már a tulajdonképpeni kormánytanács tagjai. Kapocs is támad közöttük és az országgyűlés között, mert a király helyett a király és az országlakosok együtt választják meg őket. Állásuk természetét azzal is kidomborítják, hogy a köznemes ülnököket az országlakosok külön adó utján, a főnemeseket pedig osztálytársaik fizetik. Hivatásuk, hogy a rendi befolyást a királylyal szemben az ő saját tanácsában képviseljék, a minél fogva nem is tőle kapják javadalmazásukat, hanem megbízójuktól, a rendektől.

1500-ban megint tért hódítanak. A nyolczados törvényszék összes tagjai, tehát négy főpap, négy főúr és mind a tizenhat köznemes jogot nyernek, hogy a tanácsnak bármely közügyet tárgyaló üléseiben is részt vegyenek, a mi a két előbbire nézve nem vívmány, mert ők állásuknál fogva tagjai a tanácsnak, a politikai tanácsban üléselő köznemesek számát ellenben megkétszerezi.

Az ülnökök fele, négy főúr és nyolcz köznemes, mindig Budán tartozik lakni s köteles a tanács minden ülésében részt venni. A tanács állandó magvának többségét tehát a köznemesek alkotják.

Arról is gondoskodik a törvény, hogy ez a szűkebb tanács állandóan összefüggésben maradjon az országgyűléssel. Nem azért küzdenek, hogy a köznemes mint egyén az államban érvényesüljön, s hogy megnyiljék előtte a hatalom útja, mert ez eddig sem volt előle elzárva, hanem azért, hogy a köznemesek politikai pártja uralkodjék az államban.

Akárhány köznemes ül a tanácsban, ha nem marad összefüggésben a köznemesség zömével, az országgyűlést vezető párttal, a kitűzött cél nincs elérve.

1500-ban azzal biztosítják a nemzeti gyűlés befolyását a tanácsra, hogy az ülnököket csak három évre választják.

A tanács függését az országgyűléstől azzal is fokozzák, hogy 1507-ben az ülnökök kötelességévé teszik, hogy följelentsék az országgyűlésnek, ha valaki a tanácsban a közjó, az ország szabadsága és törvényei ellen cselekszik.

Az országgyűlés büntető keze alá vetik a kormányt. Nem csak törvénytelen tetteiért, hanem a közjával ellenkező politikájáért is lakoljon a tanácsos, még pedig a király ítélőszéke előtt is, a nemzeté előtt is.

Mindezen határozatok nagy befolyáshoz juttatják a köznemességet az országtanács keretén belül.

Míg 1495-ben a köznemesek még csak a birói ügyek elintézésében vehettek részt, Ulászló uralkodásának a vége felé már ők alkotják az állami ügyekkel foglalkozó tanács állandóan működő tagjainak a többségét. Míg 1495-ben a tanács a király közege, Ulászló uralkodásának a vége felé a választás, a fizetés, a felelősség útján a nemzeti gyűlés szervévé alakul át.

Még csak az kellett, hogy a királyt magát rendeljék alá a tanácsnak. 1507-ben ezt is megteszik; III. Endre törvényeinek a példája szerint kimondják, hogy a király az országos ügyeket csak a tanácscsal együtt intézheti, s

érvénytelen, a mit ennek a tudtán kívül rendel el. Ezzel betetőzik művöket.

A köznemesség a közigazgatás alsó hatóságairól sem feledkezik meg. Itt is uralomra tör.

1495-ben kimondják, hogy az ispán, alispán és szolgabíró csak a megye közönségének meghatalmazása alapján teljesíthet bárminemű végrehajtást, s hogy az a tisztviselő, a ki ilyen levél nélkül akarna eljárni, megbüntetendő. Erre is az a bizalmatlanság indíthatta őket, a melyet a királyi ellenőrzés és az előkelő állásokat elfoglalt nagyok iránt éreztek. A megyei köznemességre ruházzák a közigazgatási hatalmat. A király tisztviselője is csak az ő megbízásukból merítse jogait.

Ugyanettől a szellemtől indítatva, 1500-ban kimondják a rendek, hogy a főispánt, a ki a nem zászlós urak csapatainak a megyéihez csatolásában hanyagul járna el, a megye közönsége büntesse meg. A főispán felelős a megye nemessége előtt. A király megbizottját is alá rendelik a vármegyének.

1504-ben pedig kimondják, hogy az ispán a megye közönségének megegyezése nélkül alispánt ne válasszon. Az ispánok segédje, mert ez ideig az volt az alispán, a megye tisztviselőjévé kezd átalakulni.

Mindezen határozatok ugyanannak az egy politikai eszmének a következményei. A köznemesség uralkodni akar az állami élet egész vonalán. Hatalmának a gyökerei a központban az országgyűlés, a megyékben a nemesi közönség.

Az elsőnek a jogköre kiterjed minden fontos országos ügyre.

A vidéken a megye ugyanezt a szerepkört kezdi betölteni. Döntő befolyást adnak neki a királyi hivatalnokok választására és ügykezelésére.

De kérdéses, hogy célt érhetni-e ezzel a politikával. Kérdéses, hogy sikerülhet-e a köznemességnek nem csak a törvényhozáson uralkodni, hanem az állam kormányzatát, a király és a főurak hátraszorításával, tényleg közvetlenül vezetni.

A társadalom természetes súlypontja ez időben még nincs a köznemességben. Uralma ezért még természetellenes.

A kísérletet, a melyről szó van, nem azért tették, mert a vezetésre képes erő ösztönszerűleg érvényre jutásra tört, hanem azért, mert az állam természetes vezetői nagy bűnököt követtek el. Szomorú idők vártak az államra, mert lejárták magukat, a kiket pótolni még nem lehetett. Elkerülhetetlen lett a válság, mert eljátszották a bizalmat a nemzetnek még mindig természetes vezérei, a király és a főnemesek. A köznemesek a porba ejtett kormányrudat kezökbe akarják ragadni, de nem bírják kezelni, mert a kik elejtették, még mindig hatalmasak és tekintélyesek, s nem engedelmessé válnak nekik, a kik máskülönben alárendelt helyzetben vannak.

A köznemesek állami conceptiója sok részében nem valósulhat meg. A szervezet, a melyet létrehoznak, nem functionálhat jól.

A papiron ugyan döntő befolyást biztosítanak maguknak a törvényhozásra, az életben azonban még ezt sem érik el. Ha nézzük az országgyűlésre vonatkozó határozataikat, világossá válik, hogy lehetetlenséget akartak. Az országot érdeklő minden ügy a nemzeti gyűlés elé való, így szól az egyik törvényök. A másik meg azt mondja, hogy tizenöt nap alatt be kell fejezni az országgyűlési tárgyalásokat.

De lehetséges-e tizenöt nap alatt az állam minden ügyét elintézni? Nem hibából támasztották ezt az absurd

követelést; rendszerükből következett, hogy lehetetlen dolgokat codificáljanak. A nemzeti gyűlés volt befolyásuk forrása. Ha uralkodni akartak az államon, lehetőleg sok ügyet kellett az országgyűlés jogkörébe utalni. Ha meg a tömeg jelenlétét is biztosítani akarták e gyűlésekben, rövidre kellett szabni a tárgyalás idejét. Egyik határozatuk sem volt fölösleges, együttvéve azonban keresztülvihetetlenek voltak. Nincs miért csodálkozni rajta. Természetellenes dolgot csak természetellenes eszközökkel lehet föntartani. Így is csak fél sikerrel és ideig-óráig.

A törvény ellenére a köznemesek gyakran nem jelennek meg tömegesen. A törvény ellenére a király választásra szólítja fel a megyéket. A törvény ellenére a nemeség engedelmeskedik. A törvény ellenére sok és fontos tárgy elintézése annyira elhúzódik, hogy a megjelent tömegek a törvény ellenére odahagyják az országgyűlést. Megbizottakra ruházzák a munka befejezését. Az élet követelményei erősebbek az írott jognál, s a mi még több, a politika szenvedélyeinél is.

A főrendeknek így nem egyszer van módjukban élni az előnyökkel, a melyektől őket meg akarták fosztani.

A köznemesek uralmának gyöngé alapját maga az az aggodalmuk is bizonyítja, a melynél fogva a választást ki akarták küszöbölni a nemzet szokásai közül. Ha olyan kevés az ereje a középosztálynak, hogy a maga megbizottjaira sem számíthat, s csak a tömeges megjelenés esetében, csak az ő közvetlen ellenőrzése perceiben bízhatik meg saját tagjaiban, miként remélheti, hogy kezében tartsa a végrehajtó hatalmat, a melyet a tömeg nem gyakorolhat? Ha a csak néhány hétre megválasztott képviselőt ellenséges befolyás hatalmába kerítheti, hogyan lehetett arra számítani, hogy a kormányzat körében állandóan működő köznemes megóvjá a hűséget küldőivel szemben?

Az a befolyás, a mely a megbizottat lábáról leveri, nem ejti-e módját, hogy magára a tömegre is hasson?

A bizalmatlanság jogosult is volt. A társadalmi felsőbbség, a nagy vagyon és a nagy hatalom, a melylyel a főurak birtak, a nemesség összetartását még a tömeges gyűléseken is meg tudja bontani. A főuraknak nagy a clientelájuk a nemesség soraiban. A kik az ő váraik és katonáik közelében az ő hatalmuk befolyása alatt élnek, a kik őket különböző minőségben szolgálják, a kik az ő pénzükre rászorulnak, azok az országgyűlésen is az ő vezetésöket követik, a tőlük kiadott jelszavakat hangoztatják a chaotikus tömegben, s megosztván a nemességet, nem egyszer többségre is tesznek szert. A gyűléseken korteskedések folynak. A választás színhelyéről e gyűlésekbe helyezkednek át a lélekvásárlás kísérletei. Ellene hiába való minden törvény. Van, a ki hajlandó eladni szavazatát, mert nagyobb jelentőséget tulajdonít a pénznek, mint a politikának; s van, a ki megvásárolni hajlandó a szavazatot, mert többet ér neki a hatalom, mint a pénz. A kereslet és kínálat törvénye szerint tehát létre kellett jönnie az alkunak. Mivel a köznemesek egy része még annyira műveletlen és szegény, hogy a politika szövevényes részletkérdéseiben nem járatos, s nincs bennök megállapodott véleménye, s mivel a főnemesek hatalma még reális, nincs olyan rendszabály, a mely az utóbbiak befolyását állandóan leoszoríthatná. Csak a mesterségesen szított szenvedelmeknek sikerül ideig-óráig a hatalom és a tekintély valóságos megoszlásával ellentétben levő rendet föntartani.

A köznemesek még hatalmuk középpontjában sem bírják meggátolni ellenségeik bénító hatását. Egy alkalommal a nemzetgyűlés színhelyén véres bárdot függesztenek egy fára és megesküsznek, hogy megölik vele, a ki egyenetlenséget támaszt közöttük.

Ha így kell védekezniök a maguk osztálybeliei ellen hatalmuk központjában, nem csodálkozhatni rajta, hogy a kormányzat terén még kevésbbé birják uralmukat föntartani és állandóan biztosítani.

Azon törvények, a melyeknek az a céljuk, hogy a királyi kormányzatot a tanácsra ruházzák, a tanácsot meg a köznemesség befolyása alá vessék, maguk is tökéletlenek. Az elméleti alkotás fogyatkozásait az élet kirivóbbakká teszi.

A király nincs teljesen tanácsának kiszolgáltatva, mert a törvény csak azt mondja, hogy érvénytelen az a rendelkezése, a melyről a tanácsnak nincs tudomása. Midőn 1490-ben a nagyok befolyásukat törvényesen biztosították, világosan kijelentették, hogy a bárók és főpapok «kifejezett beleegyezése és szabad és önkéntes elhatározása nélkül» a király ne intézkedhessék. Most ellenben nincs szó megegyezésről, hanem csak tudomásról.

Lehetséges, hogy a törvény szándéka most is messzebb ment, s hogy az udvar hívei csúsztatták be a szövegbe a kétértelmű szavakat. Hatalmuk éppen állandó jelenlétükön és a tulajdonképpeni kormányzat folytonos vezetésén alapult. A népgyűlés csak az általános elveket állapítja meg, s belefáradva a munkába, szétoszlik. A mi még tenni való van, azt kormányzáshoz szokott hivatalok végzik el, ezek pedig a nagyok befolyása alatt állanak. Nem lehetetlen, hogy a köznemesség vívmányait ezen az úton a lehető minimumra reducálták, s hogy a határozatot, a melyvel teljes hatalmat akart magának biztosítani, kétes értékű szóval fejezték ki.

A tanács fölött a föltétlen uralmat sem tudták maguknak megszerezni a köznemesek.

Igaz, hogy azon részének, a mely a király környezetében tartozott mindig lenni, ők alkották a többségét; de

a tanács tagjai maradtak mind a nagy urak. A zászlós urakat, a nagy vagyonú főnemeseket, a kiknek csapatai nélkül az ellenséggel szemben eredményt érni nem lehetett, a kikben az állami élet természetszerűleg összpontosult, a kiknek befolyása alól a legerősebb királyok sem vonhatták ki magukat, a kiknek szavára Mátyás is hallgatott, ezeket az igazi hatalmakat a tanács köréből kizárni még nem merték. A külföldi fejedelmek a szerződések végrehajtásában csak akkor biznak meg, ha a nagyok is aláírják. Hogyan rekeszszék ki az udvarból őket, a kiknek ekkora a tekintélyök? Midőn 1500-ban az ülnökök számát szaporítják, a törvény ki is jelenti, hogy a király többi tanácsosa, azaz a bárók és főpapok, «a kik egyébként a király tanácsában ülnek», mindig «a megszokott módon» bebocsátandók. Az a törvény, a mely a király cselekedetei érvényességét a tanács előzetes tudtának a föltételéhez köti, az ülnökökön kívül a többi tanácsosról szintén szól. E szerint a köznemesség nem számíthat a többségnek, a tekintélyesebb résznek a támogatására.

Különben is a végrehajtó hatalom tulajdonképpeni szerve nem a tanács, hanem az országos hivatal. A nádor, a kancellár, a kincstartó, az országbíró, a bán, a vajda alkotják a hatóságokat. Az ő parancsaikra szokott reá a nemzet. A hivatalok nekik vannak alárendelve. A közügyek lebonyolítása, a tulajdonképpeni intézkedés joga és kötelessége rájuk tartozik. A közszolgálatnak állandóan ők állanak az élén. A pár évre választott ülnöknek, a ki tanácskozik, de nem parancsol, a kinek nincsenek közegei, a kinek tekintélyét nem emeli a hagyomány, alárendelt szerep jut.

Ezt a tulajdonképpeni közigazgatást kellett volna a köznemességnek a maga befolyása alá hajtani. E nélkül a hatalmat könnyen kicsavarják a kezéből.

De ezt még az elmélet terén sem éri el. A király adománnyozza a méltóságokat. Igaz, hogy meg kell hallgatnia a tanácsot, de nem az országlakosokat, s csak meghallgatni, nem pedig követni. A nádori állást választás útján töltik ugyan be, de az udvari párt az ügy fontosságának az érzetében megfeszíti az erejét és győzelemre segíti jelöltjét. Az ügyesebb taktika a főneméseknek biztosítja a diadalt. Ők képesebbek, mint a köznemesek tömege, a döntő percz bekövetkeztét megérteni, s a kellő alkalomkor erejüket teljes mértékben kifejteni.

A mit a köznemesség elér, azt is jó részben nem önjerejének köszöni, hanem annak a szövetségnek, a melyet Szapolyaival kötött. A leghatalmasabb oligarcha támogatása nélkül a köznemesség törvény erejére sem emelheti kívánóságait. Magából ebből is nem kell-e reá nagy bajoknak származniok? Nem forog-e az olyan elv, a mely ellentétes irányú erő segítségére szorul, abban a veszedelemben, hogy a siker napján kijátszák? Könnyen megeshetik rajta, hogy az fordítja a maga javára, a kinek hasznát akarta venni.

A Szapolyaival kötött szövetség más bajt is okoz. Szapolyai elhatalmasodása a királyi házat fenyegeti. A köznemességre támaszkodva, elfoglalhatja a trónt. Az egyébképpen akarát nélkül való királyt az önfentartás ösztöne arra sarkalja, hogy védekezzék e veszély ellen. Ellenségévé lesz a köznemesség egész mozgalmának, s a főurakkal tart, a kik szintén félnek Szapolyaitól. Az alkotmányjogi és a hatalmi kérdés a dynastia kérdésévé lesz. A köznemesség, a mely pedig, miként láttuk, a király hatalmát is növelni szeretné, mert érzi, hogy az országnak valódi uralkodóra van szüksége, akarata ellenére ellenségévé lesz a királynak.

Szapolyai becsvágya útját állja az egyetlen megoldásnak, a mely a kor bajain segíthet: a szövetségnek a király és a köznemesség között. Egymás karjába hajtva a királyt

és a főurakat, olyan ellenséget teremt, a melynek kezéből a legczélszerűbbeknek tetsző törvények sem ragadhatják ki a kormányzatot. A király és a főnemesség együtt véve könnyen ellensúlyozzák a köznemességet, könnyen kijátszák a törvényben biztosított jogát.

Eddig a király és a főnemesség egymással küzdöttek az elsőségért. A köznemesség rendszeren majd az egyiket, majd a másikat követte. Most, mikor eleibök akar vágni, régi vezetői összeverődnek és ellene fordulnak. Az új elem túlvitt igényei ellen a régi tekintélyek egyesülnek.

Mindezeknél fogva a köznemesség Ulászló életében célját el nem éri. A napi politika concret kérdéseiben nem bír vezetni. Annak ellenére, hogy az állam szervezetét reformálta, a politikában nem az ő akarata dönt.

Mátyás halála után reactio állott be az ő kormányzati rendszere ellen. Az absolut jót követelő közvélemény rendszeren igazságtalanul itéli meg a kormányt, a mely alatt él. Nincs uralkodás hiba és baj nélkül. A fogyatkozások, míg közvetlenül érezni a hatásukat, sokszor vakká teszik az embert a rendszer áldásai iránt. Ha azonban a következő kormányzat rosszabb, a közvélemény rendszeren áticsap az előbbinek túlhajtott magasztalásába, s az elmúlt napokban csupa jót talál. Az olyan szomorúságos kor, mint a milyen az Ulászlóé volt, a Mátyásénál tökéletlenebb uralkodást is képes lett volna dicsfénnyel övezni. Természetes tehát, hogy Mátyás emléke vakítóan ragyog. Midőn a köznemesek az állam bomlását látják, a gyógyítást az előbbeni állapot helyreállításában keresik. Legjellemzőbb tulajdonságában, a nemzeti királyságban látják Mátyás dicső korának az alapját. A nemzeti királyság helyreállításában keresik az ország üdvét. Politikájuknak ez a fő gyakorlati célja. Úgy hiszem, hogy tévednek; de hazafias érzelemből fakadt e gondolatuk is.

Bizonyos, hogy a legkivánatosabb a nemzeti király.

Valamely idegen országgal való kapcsolat mindig bajt okoz. De nehéz, majdnem lehetetlen nemzeti dynastiát találni, ha nincs olyan, a melyet a mult fölmagasztalt és szentesített, vagy ha nem forognak fönn olyan rendkívüli körülmények, a melyek egy embert a többi fölé emelnek. Királylyá tenni valakit, a ki nem királynak való, csupán azért, mert a nemzet tagja, szerencsétlen gondolat. Különösen olyan időben, a milyen a Mátyás utáni volt. Midőn a török veszély fenyeget és nyugaton a Habsburg-dynastia következetesen tör a magyar trónra, középszerű egyéniség erőszakos megválasztása, a kinek sem kiváló tehetsége, sem születésénél fogva tekintélye nincs, a kivel egyenlőnek érzi magát az alattvalók nagy része, kész veszedelem lett volna. Ha Mátyás a maga prestige-ét rá birta volna ruházni, s a nemzet mint törvényes fiút a nagy király halála után azonnal megválasztja, Corvin János talán meg tudott volna felelni állásának. De a mint ez meg nem történt, a mint a törvénytelen születés bélyege rajta maradt, a mint alattvalóvá lett, a mint egyéniségének köznapi voltát kimutatta, megszűnt alkalmas jelölt lenni. Kezdetben mégis köréje csoportosul a nemesség. Halála után Szapolyai telhetetlen becsvágya aknázza ki a köznemesség lelkesedését a magyar nemzeti királyság iránt. De ő sem királynak való. Sem családja érdemei, sem személyes tulajdonságai nem emelik a többi fölé. Csak vagyona és becsvágya királyi. A nemzet nem fogadta volna osztatlan megnyugvással trónra jutását.

Helyesebb politika volt a szomszéd Habsburg-ház örökjogának a megállapítása. Egy állandó és nagy veszélyt a nemzet mindenesetre elhárít vele: a Habsburg-ház azon állhatatos vágyából eredőt, a melynél fogva minden gyöngye pillanatunkra leselkedett, hogy éljen az alkalommal és megszerezze magának Szent István koronáját. Egy hatalmas ellenvetést is elnémíthatni vele, a többi jelölt irányában

támadó irigységet és kicsinylést. Ha a gondviselés nem adott a nemzetnek egy második Hunyadit, olyan egyént, a ki királynak termett, bármilyen szerény lett legyen a származása, máshonnan kellett uralkodót hozni. Jobbat pedig nem lehetett találni, mint a leghatalmasabb szomszédot, a kinek becses szövetségét másként nem lehetett megszerezni. Nehéz körülmények között királylyá erőltetett közönséges alattvaló, nimbus és elismert felsőbbtség nélkül, veszedelmes megoldás lett volna. Nem volt való a két tűz közé szorított nemzetnek.

De most nézzük, hogy mennyire sikerül a köznemességnek ezt a főcélját megvalósítani. Egész actiója sikerének az a próbája, hogy el tudja-e azt érni, a mit elérni akar.

Törvénybe iktatják, hogy a királyválasztó gyűlésen az idegen fejedelmek követei meg nem jelenhetnek; majd, hogy a dynastia kihaltával csak magyar születésű választható meg királynak.

A kormányzatot azonban más szellem lengi át, mint a törvényhozást.

Ulászló a Habsburgokkal való kapcsolat politikáját követi.

Uralkodása kezdetén örökjogot biztosít nekik a koronára. A köznemesség viharos ellenzése daczára a rendekkel is elfogadtatja e szerződést.

Közvetlenül az idegenek ellen irányuló határozat után kettős házassági kapcsot hoz létre a Habsburgokkal. Halála előtt személyesen találkozik Miksával, s szerencsésen fődél alá juttatja kedvencz tervét, a két fejedelmi család szoros rokonságát.

Az országgyűlés és a nemesi tanács ellenére buzgón szövöi a köteléket, a mely a német szövetséget és a Habsburgok örökösödését megerősíti.

1511-ben, tehát a nemesi befolyás biztosítására alkotott törvények teljes érvényessége idejében, egy másik

tipikus példáját látjuk annak, hogy a köznemesség akarata csak szinleg mindenható. A német császár és a francia király Velence ellen szövetségre szólítják fel a magyar királyt. A nemesség nagy zömének harczias a hangulata. Dalmátiát akarja visszahódítani. Az országgyűlés ilyen értelemben határoz. Szine előtt hallgatják meg az idegen követeket. Tőle kérdik, hogy háború vagy béke legyen-e. Az a látszat, mintha a fölségjogokat ő gyakorolná. A mindenhatóság külső formáiban szerepel. Tényleg azonban semmi sem történik akarata szerint. A nádor és a primás maguk között végeznek el mindent. Az ország nem vesz részt a háboruban. A közvélemény nem érvényesül. Az udvari clique-ek cselszövényei szabnak irányt a politikának.

Ezt észlelhetni Ulászló uralkodásának egész idejében. A papiron levő alkotmány ellenére az udvar emberei kormányozzák az országot. A nemesség nem bírja őket hátraszorítani. Bakács Tamás, a nagyravágyó eszes főpap, az udvari párt embere, marad a kormány lelke. A nemesség gyűlöli, de nem bírja megtörni hatalmát. Már 1497-ben olyan heves támadást intéz ellene, hogy a király elmozdítja kancellári állásától, de mindjárt utána esztergomi érseknek nevezi ki, s végig reá hallgat. Bakács szerencsétlenségbe dönti a nemzetet a keresztes hadakkal, a melyek Dózsával élükön vérbe borítják a magyar földet. Legnagyobb ellensége, Szapolyai menti meg az állami rendet, a primás azonban ekkor sem veszi el vezető állását. Kudarca és a sokféle kemény támadás után is ő marad tulajdonképpen intézője az állam politikájának.

Az ellentétes erők ezen harcza teljes anarchiát idéz elő. Hiába kísérli meg a köznemesség kezébe keríteni az állam vezetését, tehetetlen a kormányzat, béna az állam.

A tekintélyek egymás ellen való küzdelme következtében nincs többé tekintély. Adót a népszerűtlenségtől féltő ellen-

felek versenygése közben keveset kérnek és szavaznak meg, pedig égető szükség van rá. A mit megajánlanak, azt sem szedik be, mert nincs fegyelem az államban, s mert senki sem engedelmeskedik. A királynak magánvagyonja nincs, tehát nincs módjában sereget tartani. A fekete sereg mindjárt kezdetben föllázad. Nem fizetik. Bajjává válik, a mi Mátyás kezében áldás volt. A kormány kénytelen összehívni a fegyvert, a melyre a nemzet inkább rászorult, mint valaha. A végvárat elhanyagolják. Az oligarchákat nem bírják megfékezni. A nagyok természetes befolyását a királyi udvarra a köznemesség ellensúlyozza ugyan, de az egyes nagyok garázdálkodását a vidéken, tehát a valódi bajt, nem tudja megakadályozni. Erre csak erős kormány volna képes,ilyent azonban a nemesség nem bír alakítani.

Az uralkodó fejtelenségnek legszomorúbb következménye a pórlázadás. A Dózsa-féle kitörést a mind inkább elharapódzó anarchia érleli meg. Ez teremti meg az indító okát. A fölülről nem zabolázott oligarchia kegyetlensége minden határon átcsap. Zsarnokoskodása halmozza össze a gyújtó anyagot. A parasztnak a középkori Magyarországon nagyon alárendelt szerep jutott. Az úri szék és a megyei nemesség joghatósága alatt önálló életre nem tesz szert. Az államnak nem activ polgára. Dolgozik, fizet és e mellett már katonáskodik is, de sem az államra, sem a megyére befolyása nincs. Másfelől azonban nem rabszolga. Van költözködési joga és tulajdonnal bír. A király, ha erős, érvényt is szerez e jogainak. Legfőnségesebb hivatása a gyöngék védelme. A társadalom különféle elemei között úgy tarthatja fenn az egyensúlyt, ha az elnyomottaknak a pártját fogja és őket magához láncolja. De a mikor tehetetlen, a paraszt állapota kétségbeejtő. Mátyás, az igazságos, őt is megoltalmazta, de kemény kötelességet rótt rá. Mátyás után az oltalom megszűnik, de a terhek megmarad-

nak. A mit az állam többé nem követel tőle, azt földesura a maga javára hajtja be. Nem könnyíti a terhet, hogy törvénytelen. Báthori mondja, hogy két feje legyen annak, a ki őt a királynál bepanaszolja, mert az elsőt leüti, mielőtt odakerül.

Az alkalmat a kitörésre szintén az uralkodó anarchia adja meg. A gyenge kormány a társadalmat hathatós fölfegyverezésre nem bírja rávenni. Az a gondolat támad, hogy végezze a föltüzelt és ígéretekkel kecsegtetett nép a föladatot, a melyet a vezető osztálynak kellett volna betöltenie, ha a jövőben is vezetni akart. A társadalomnak minden korlátot túllépő önzése ad kardot az ezen önzéstől vérig keserített parasztságnak.

Végül ugyancsak az anarchia bátorítja fel a lázadást. Az államot alkotó elemek egymás ellen küzdenek, s a tekintélybe vetett hit megrendül, úgy hogy lehetőnek tetszik az egész társadalom és állam megdöntése. A mikor mindent fölforgatnak, a mikor az egész társadalmon a merész vállalkozások szelleme uralkodik, a paraszt is azt hiszi, hogy fölszabadulásának megérkezett az ideje. A társadalomnak miért lenne ő a legjózanabb eleme?

Így keletkezett az anarchiából az iszonyú kitörés, a kor erkölcstelenségének méltó gyümölcse és ostroma.

A forradalomra következett elnyomás is magán hordja e szerencsétlen idők bélyegét. Hosszú századokra ható szomorú emléke maradt meg benne a társadalom szűkkeblűségének. Az egész nemzet nagy érdekeit szemmel tartó hatalom gyöngülésével a társadalomnak egymás ellen küzdő elemei korlátot többé nem ismernek és a legyőzöttet teljesen leigázzák. A győzők önzése és kérlelhetetlen bosszúja szégyenfoltot ejt a magyar szabadságon, állandó kárt okoz a magyar érdekeknek.
